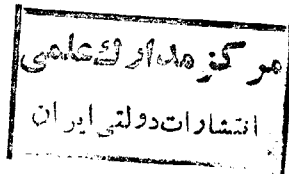

ن. ۲
۳۸۱۸

بنام خداوند بزرگ

سیاست خارجی عراق
از پایان جنگ جهانی اول تا پایان
جنگ جهانی دوم

پایان نامه دوره دکتری حقوق
رشته سیاسی

نگارش

مهدی جلیلی حقیقی

فارغ التحصیل سال ۱۳۴۲

تعداد ۱۵۰۵۰ نسخه از این کتاب در اسفندماه ۱۳۴۷ در چاپخانه بانک بازرگانی ایران
بچاپ رسیده است .

در جلسه رسیدگی که بتاريخ روز پنجشنبه بیست و هشتم آذر ۱۳۴۷ در دانشکده حقوق و علوم سیاسی و با شرکت استادان معظم :
جناب آقای دکتر محسن عزیزی ، جناب آقای دکتر محمود کیهان ،
جناب آقای دکتر محمود خواجه نوری تشکیل یافت ، رساله حاضر
با درجه « بسیار خوب » بتصویب رسید .

وظیفه خود میدانم ، از راهنماییهای استادان عالیقدر
که از صاحب نظران ارزشمند حقوق و علوم سیاسی
میباشند و مرا در تهیه و تنظیم این نوشته ارشاد
فرموده اند ، صمیمانه تشکر و سپاسگزاری نماید .

دانشکده حقوق مسئول عقایدی که نویسنده در این رساله اظهار داشته است ، نمیشد .
نقل از اساسنامه دوره دکتری حقوق

۳۸۱۸

فهرست مندرجات

مقدمه

فصل اول : چگونگی تشکیل کشور عراق

- بخش یکم : قیمومت و اشغال انگلیسی‌ها
- بخش دوم : کنفرانس سان رمو و نتایج آن
- بخش سوم : عصیان عمومی - تظاهرات و کشتار مسلمین
- بخش چهارم : کنفرانس قاهره - حکومت پادشاهی عراق

فصل دوم : دوران زمامداری ملك فيصل اول

- بخش یکم : اوضاع عراق در آغاز سلطنت فيصل
- بخش دوم : قرارداد سایکس پیکو - اعلامیه بالفور
- بخش سوم : مسئله اقلیت‌ها و اختلافات مذهبی
- بخش چهارم : قراردادهای عراق و انگلستان و واکنش مات عراق

فصل سوم : عراق بسوی استقلال

- بخش یکم : پذیرفته شدن عراق بعضویت جامعه ملل و آثار آن
- بخش دوم : تشکیل دوجناح موافق و مخالف انگلستان در عراق - کودتای ۱۹۳۶
- بخش سوم : بکر صدقی و سیاست او - انعقاد پیمان سعدآباد
- بخش چهارم : نوری السعید و نقش او در تحکیم مناسبات عراق و انگلستان

فصل چهارم : عراق و جنگ جهانی دوم

- بخش یکم : نیابت سلطنت امیر عبدالاله و وفاداری وی سیاست انگلستان
- بخش دوم : رشیدعالی گیلانی و اعلام بیطرفی عراق
- بخش سوم : حکومت دوستان عراقی متفقین در بغداد
- بخش چهارم : اکراد عراق و دسته بندی سیاسی آنها

فصل پنجم : اتحادیه اعراب

- بخش یکم : تاریخ و چگونگی تشکیل این اتحادیه
- بخش دوم : مسئله فلسطین و اختلاف دیرین اعراب و اسرائیل
- بخش سوم : جنگ فلسطین و اثرات آن در عراق
- بخش چهارم : اتحادیه عرب و سیاستهای مربوط بقلروآن

نتیجه

مختصات عراق

حکومت : جمهوری

جمعیت : ۷۲۶۳۰۰۰ نفر

وسعت : ۴۴۶۷۱۲ کیلومتر مربع

تراکم جمعیت : بطور متوسط ۱۵ نفر در هر کیلو متر مربع

پایتخت : بغداد ، دارای قریب بیک میلیون نفر جمعیت

نژاد : سامی . آریائی

زبان : عربی (در شمال کردی)

مذهب : اسلام (شیعه و سنی)

آب و هوا : شمال و شمال شرقی (زمستان سرد ، تابستان معتدل) .

جنوب (زمستان معتدل ، تابستان گرم و سوزان)

رودها : دجله و فرات

شهرهای مهم : نجف ، کربلا ، سامره ، کاظمین ، موصل ، کرکوک ، حلبه ،

بصره و سلیمانیه

محصولات : غلات ، برنج ، توتون ، تنباکو ، پنبه ، مرکبات و خرما

(خرمای عراق در دنیا دارای مقام اول است)

کانهای نفت ، ذغال سنگ ، طلا ، نقره ، مس و آهن

(عراق از نظر تولید نفت هفتمین کشور جهان بشمار میرود)

صنایع : صنایع بومی و قدیمی : بافتن قالی ، گلیم و پارچههای ابریشمی

و پنبه‌ای - ساخت سیمان و چرم - تهیه قند و آرد . کبریت‌سازی

طول راه شوسه : ۷۳۰۰ کیلومتر

طول راه آهن : ۳۰۰۰ کیلومتر

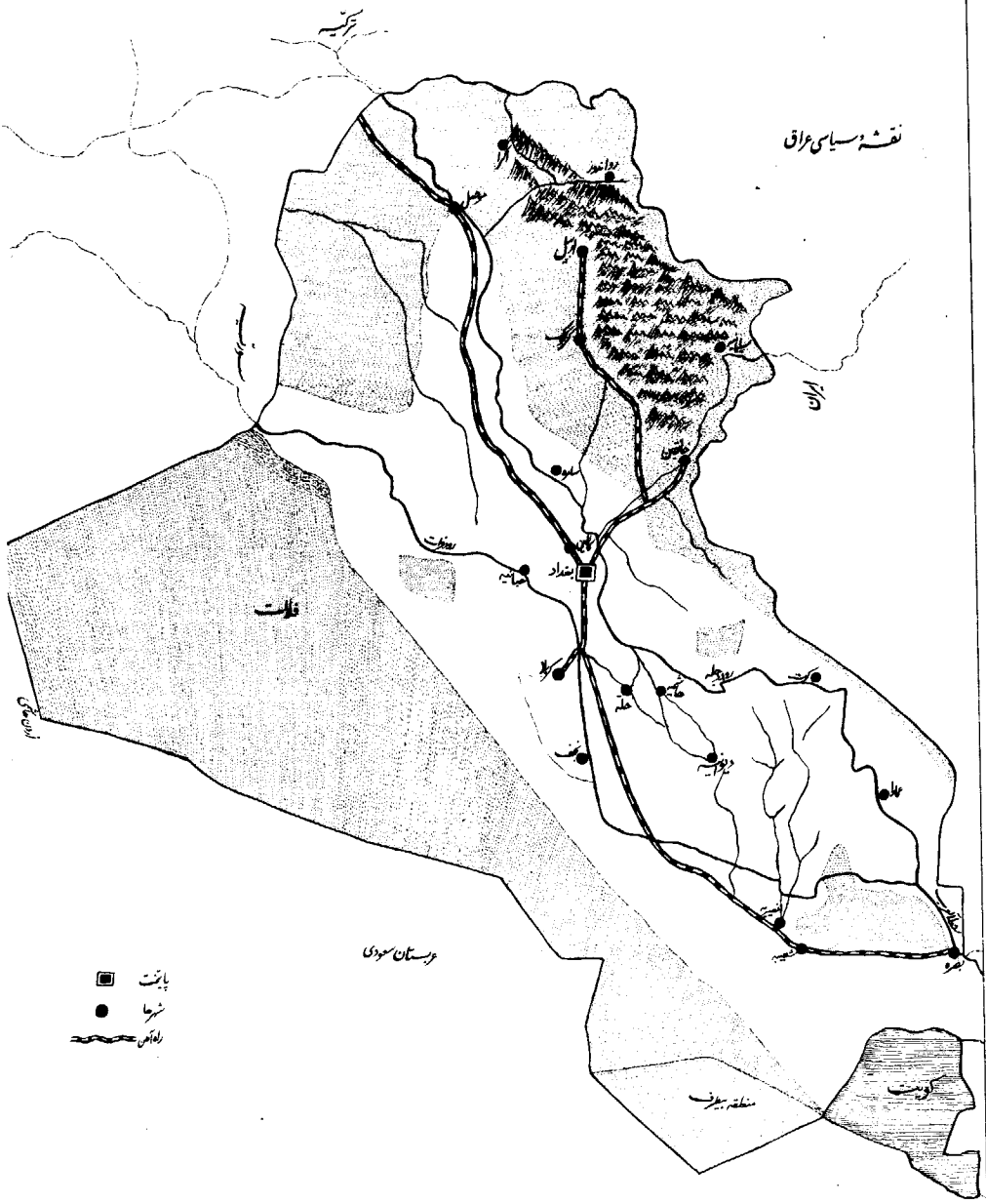
واردات : پارچه ، قند و شکر و ماشین‌آلات و مصنوعات فلزی و

داروهای شیمیائی

صادرات : نفت ، خرما ، غلات ، پشم و پوست

واحد پول : دینار عراقی که معادل ۲/۸ دلار است.

نقشه سیاسی عراق

- پایت
- شہ
- ~~~ دریا

وستان سوری

منطقه سوز

کربلا

مقدمه

سرزمین عراق که بنام بین‌النهرین نیز خوانده میشود بین ۴۷ درجه عرض و ۴۸ درجه طول جغرافیائی قرار گرفته است. این سرزمین از طرف شمال به کشور ترکیه از طرف جنوب به خلیج فارس و کویت و کشور عربستان سعودی، از طرف مغرب به کشورهای عربستان سعودی، اردن هاشمی و سوریه، از طرف مشرق به کشور ایران محدود است. مساحت این کشور ۴۴۶۷۱۲ کیلومتر مربع و جمعیت آن مطابق آمارى که در سال ۱۳۴۳ شمسی (۱۹۶۴ میلادی) از طرف سازمان ملل، متحد انتشار یافته بالغ بر ۷۲۶۳۰۰۰ نفر می باشد.

این سرزمین یکی از زوایای عقب افتاده امپراطوری عثمانی بوده و ملت آن مجموعه ای از اقوام عرب، ترک، ایرانی، ارمنی، آشوری و کرد میباشند، جز قسمت شمالی که کوهستانی است، بقیه جلگه ای صاف و هموار بوده و از آبرفت هائی که در رود بزرگ دجله و فرات طی هزاران سال بوجود آورده اند تشکیل یافته است.

عراق دولت جوانی است که در واقع بعد از جنگ بین المللی اول بوجود آمده ولی زادگاه تمدنها و حکومت های باستانی بزرگی مانند نینوا و بابل بوده است. وجه تسمیه آن نیز وجود سنگ های

صخره‌ای و سخت است که در بعضی از نقاط این سرزمین مشاهده می‌گردد و این نام پس از جنگ جهانی اول بدان اطلاق گردیده است. دو رود دجله و فرات برای کشور عراق فوق‌العاده حائز اهمیت بوده و در واقع در حکم يك مسئله بزرگ حیاتی است تا آنجا که بجرأت میتوان گفت مملکت عراق بی وجود این دو رود مشکل بود بتواند وجود خارجی داشته باشد و از میان این دو ، دجله از فرات برای عراق مهمتر و بمثابة رود نیل که برای مصر پربرکت و هستی بخش است رود دجله نیز هستی بخش و برکت افزای خاک عراق میباشد .

بین‌النهرین که مهد تمدن‌های درخشان تاریخی است و خدمات شایان توجهی به تمدن عالم نموده است نام قدیمی این سرزمین بوده و با شرحی که گذشت روشن می‌گردد که مناسبت این نام نیز بخاطر وقوع این سرزمین میان دو رود فوق‌الذکر بوده و همانطور که اشارت رفت پس از جنگ جهانی اول این سرزمین بنام عراق نامیده شده است . بموجب مطالعات تاریخی در روزگاران کهن حتی در حدود سه هزار سال قبل از میلاد ، سرزمین بین‌النهرین مسکون بوده است اما تاریخ مدون این نقطه عالم را بدو دوره قبل و بعد از اسلام میتوان تقسیم نمود :

اول : در دوره تاریخی قبل از اسلام در این سرزمین اقوام متمدن قدیمی سومر ، آکاد ، لاگاش ، آشور و بابل حکومت کرده‌اند . در سال ۵۳۹ قبل از میلاد کورش کبیر پادشاه ایران در این سرزمین حکومت ایرانی برقرار ساخت این حکومت که با شکست آخرین پادشاه بابل و بدست کورش کبیر در بین‌النهرین آغاز شد تا بعد از ظهور

اسلام و فتح بین‌النهرین بدست اعراب ، ادامه داشت . اسکندر مقدونی و سلوکیها نیز بمدت کوتاهی در این سرزمین حکم راندند .
دوم : تاریخ بعد از اسلام این سرزمین بدوره‌هایی بشرح زیر منقسم می‌گردد :

۱ - دوره شکوه اسلام که تافتح بغداد بدست هلاکوخان مغول و انقراض سلسله خلفای عباسی بسال ۶۵۶ هجری قمری «۱۲۵۸ میلادی» ادامه داشته است در ایندوره بغداد پایتخت امپراطوری بزرگ اسلام و ملل مسلمان جهان نیز از خلیفه اسلام که مقرش عراق بود تبعیت می نمودند .

۲ - از انقراض عباسیان تا سال ۹۴۰ هجری قمری «۱۵۳۴ میلادی» که بغداد بدست سلطان سلیمان پادشاه عثمانی افتاد . بعد از فتح بغداد بدست هلاکوخان مغول ، بین‌النهرین و سایر نواحی این سرزمین جزء قلمرو حکومت مغول گردیدند ولی مقارن تشکیل حکومت صفوی ، شاه اسمعیل اول بسال ۹۰۵ هجری قمری کلیه نواحی بین‌النهرین را بتصرف درآورده بود . از این تاریخ عملاً این سرزمین یکی از مناطق جزء حکومت صفویه شد و تا سال ۹۴۰ هجری یکی از ایالات ایران و در قلمرو حکومت صفویه بشمار می‌آمد .

۳ - فاصله بین سالهای ۹۴۰ هجری تا ۱۳۳۸ هجری «۱۵۳۴ تا ۱۹۲۹ میلادی» یعنی از تاریخ شروع سلطنت عثمانیها تا اعلام حکومت پادشاهی عراق .

اما : وجود دولت صفویه و فتوحات درخشان سلاطین آن سلسله برای آل عثمان که در آنزمان بر ترکیه و آسیای صغیر حکومت

میکردند خوش آیند نبود و اینان که خود را پادشاه اسلام پناه میدانستند قدرت تحمل وجود چنان دولت بزرگی را نداشتند .

از طرفی چون صفویان اساس مذهب شیعه را تقویت نموده و هر چه پیشتر در این راه میکوشیدند ضدیت حکومت آل عثمان که در آغاز تنها بصورت مخالفت با مذهب تشیع بود بکینه و دشمنی شدیدی با آنها مبدل گردید . تا آنجا که جلوگیری از پیشرفت مذهب شیعه برای عثمانیان يك تکلیف مذهبی قلمداد شده و بهر ترتیبی بود میخواستند هم از پیشرفت صفویان بکهند و هم از این رهگذر بر وسعت متصرفات خود بیفزایند . اگرچه سلطان سلیم پادشاه عثمانی فتوحاتی چشم گیر نمود و نواحی کردستان و شمال بین النهرین را فتح کرد ولی فتح بغداد عملاً بدست سلطان سلیمان خان اول معروف به قانونی که پسر منحصر بفرد سلطان سلیم بود انجام گرفت و در تمام طول این مدت با آنکه شهر بغداد و سایر نواحی بین النهرین چند بار بدست فاتحین ایرانی و عثمانی افتاد ، بغداد ، پایتخت عراق ، از مراکز حکومتی دولت عثمانی و قسمت اعظم بین النهرین نیز در تصرف همان دولت بوده است .

تاریخ حیات سیاسی کشور عراق که از سه هزار سال قبل از میلاد تا اعلام حکومت پادشاهی عراق « ۱۹۲۱ میلادی » بطور اختصار در اینجا بیان گردید ، نموداری از زندگی کهن و باستانی مردم این سرزمین بوده و دولت عراق که تقریباً عمرش به نیم قرن رسیده است وارث همان حیات سیاسی و همان تمدن تاریخی است چنانکه در نشریه های تبلیغاتی خود غالباً با چاپ عکسهای تاریخی سرزمین بین النهرین ، گذشته باستانی

این مرز و بوم را در انظار مجسم ساخته و بدینوسیله در آگاهی مردم عراق ، از گذشته تاریخی آنها فعالیت مینماید .

البته تسلط اقوام و امپراطوریا و تمدنهای مختلف از روزگاران کهن بر این سرزمین آثار قابل توجهی بجای گذاشته و از آن میان از اختلاط تمدنهای ایرانی و یونانی که در کنارهای فرات باهم تماس گرفته اند آثار درخشانی بوجود آمده و برجای مانده است که نمونه ای از آن فرش طاق کسری بود که اعراب در بدست آوردن هر تکه آن بجان هم افتاده بودند .

آثار تمدن ایران بعد از اسلام نیز در این سرزمین مشاهده میگردد . طلوع مذهب اسلام در قرن هفتم میلادی که پدیده ای فوق العاده و بی تردید موجب انقلابی بزرگ در جهان بوده و از دریای پرتلاطم و بسیار خروشان آن روزگار چون موجی جان بخش و آزادی آفرین در مقابل زور و استبداد حکومتهای عصر معرفی گردید و با خود امن و امان و آسایش روان و رفاه و سعادت ، به همراه داشت ، بتحقیق در در این میراث بجا مانده بی تأثیر نبود و طبیعی بود که اوضاع اجتماعی کشورهاییکه مردمش بدین اسلام گرویده بودند در پرتو دستورات صحیح و تعالیم عالیه این دین ، بنحو قابل ملاحظه ای دگرگون شده و بصورتی درآمده بود که جز با انقلابی عظیم و پی گیر و همه جانبه نمیتوانست تغییر یابد .

این نهضت در کشور عراق بخصوص با وقوع اماکن مقدسه و وجود مراکز عالیه اسلامی بر اهمیت و عظمت این خطه افزود و چون دین اسلام ضمن بزرگداشت و تجلیل از اصول صحیح اجتماعی ، تمدن

مذهبی را نیز بارمغان آورده و مساوات و برابری و برادری را توصیه نموده بود بنابراین آزادی و آزادگی به پیروان این شریعت تکلیف و نفاق و دشمنی جز با دشمنان خدا بر آنها ممنوع گردید . بر اساس همین تعالیم است که مردم سرزمین عراق با وجود تفاوت‌های عدیده‌ای که داشته‌اند از قدیم دارای وجوه اشتراك خاصی بوده و سالیان دراز قدرت سیاسی قابل توجهی را تشکیل میداده‌اند چنانکه مساعی و اقدامات آنها در بوجود آوردن نیروی معنوی بر علیه عثمانیها و یا تصمیم بکسب استقلال و تمامیت خاک عراق و رهایی از قیمومت انگلیسی‌ها بعنوان صحنه‌های درخشان تاریخ این سرزمین ثبت و ضبط گردیده است .

وانگهی نهضت‌های استقلال طلبی اقوام و ملت‌های غیرمسلمان شبه جزیره بالکان که تحت سلطه و تصرف عثمانیها بودند ، در اقوام مختلف عرب از جمله در روحیه و اخلاق ساکنین بین‌النهرین بی تأثیر نبوده و آنها را در بدست آوردن استقلال و آقائی بر خود و آب و خاک خویش تهییج نموده‌است و اگر چه ندای وحدت اسلام و ارتباط مذهبی اعراب و عثمانیان سبب گردید که نهضت اعراب دیرتر از سایر نهضت‌ها به ثمر برسد ، اما مساعدت زمان و پیش آمدن جنگ بین‌المللی اول و بالاخره اثرات سیاست‌های خارجی . سرعت و شدت بیشتری به پیشرفت این نهضت داد بطوریکه با شروع جنگ بین‌الملل اول ، سرزمین‌های عرب نشین از دولت عثمانی جدا شده و هر يك راه خویش را در پیش گرفته بودند .

در این رهگذر ، عراق نیز از امپراطوری عثمانی بامپراطوری

انگلستان منتقل و سپس با استقرار حکومت بومی ، یعنی خود عراقیها ، شکل گرفت و مردم آن همراه با مشکلات خاصی که بلحاظ موقعیت جغرافیائی و واقع شدن این کشور در منطقه خاورمیانه داشتند و نیز بخاطر اختلافات قومی ، نژادی و مذهبی و سیستم اجتماعی عراق ، در روزگاری که ندای استقلال سر داده بودند ، سخت گرفتار و در جزر و مد این تب سوزناك بشدت فرورفته بودند .

باید دانست خاور میانه که هم از جهت طبیعی و هم از نقطه نظر اینکه کانون طلوع اسلام و مرکز اصلی قدرت این دین بوده ، در تاریخ دنیا اهمیت و مقام خاصی را احراز کرده و همین امر منشاء يك سلسله مبارزات مذهبی و حوادث سیاسی گردیده است و این خود علت العلل بوجود آمدن نهضت‌ها و قیام مردم و اقدامات حادّ سیاسی دولت‌های استعمار گرد و امپریالیست بوده است .

با تأسیس **کمپانی هند شرقی** در سال ۱۵۹۹ میلادی در انگلستان و باز شدن پای انگلیسیها در هند ، مطامع اقتصادی و هدفهای سیاسی آن کشور در خاورمیانه آغاز و همین امر موجب اهمیت فراوان این منطقه گردیده ولی اثرات آن سیاست ، در کلیه این نواحی از جمله در سرزمین بین‌النهرین بنحو بارزی آشکار و متأسفانه با سابقه بدی بر جای باقیمانده است .

تاریخ گواه صادقی است که کوششهای پی‌گیر امپراطوری انگلستان در راه حفظ سیادت خود و جلوگیری از پیشرفت و نفوذ سیاستهای دیگر در خاورمیانه ، بعدها بصورت يك اصل عمده سیاست آندولت و متقابلاً مشکل بزرگ سرزمین عراق جلوه گر شده است .

دورنمای سیاسی خاورمیانه و نقش کشور عراق که سهم بزرگی در این سیاست دارا بوده و خود مشکلات خاص سیاسی داشته و هیجان بیحد و حصر و شور و احساسات مردم آن مشکل دیگری در راه بشمر رسیدن آرزوهایشان بوده ، بقدری جالب و در خور توجه و اهمیت است که بحق باید درباره اش تدقیق نمود .

مردم عراق قبل از آغاز جنگ بین الملل اول در فعالیتهای ملی و ناسیونالیستی شرکت داشتند جمعیت‌های مختلفی که گاهی هم از طرف قدرتهای بزرگ حمایت میشدند در عراق بوجود آمده و بعضی از این جمعیت‌ها نیز کانون فعالیتهای پرتحرک و سخت برای آزادی اعراب از یوغ قدرت و سلطه عثمانیها بودند . همکاری دولت عثمانی با آلمانها در جنگ جهانی اول ، انگلیسی‌ها و فرانسویها و روسها را برانگیخته بود که با باز کردن جبهه خاورمیانه و برپا کردن آتش انقلاب و نهضت آزادی عربها مقدمات شکست و اضمحلال قطعی دولت عثمانی را فراهم نمایند . حساس‌ترین صفحات تاریخ سیاسی این منطقه شرح همین فعالیتها و اقداماتی است که بین سالهای ۱۹۱۳ تا ۱۹۲۱ میلادی برای تجزیه کشورهای عربی از دولت عثمانی صورت گرفته است و باین ترتیب وضع و موقعیت خاص و حساسی که در آخرین روزهای جنگ جهانی اول برای سرزمین عراق بوجود آمده بود ، این کشور را مانند کلیه کشورهای عرب زبان این منطقه گرفتار مشکلاتی نمود که اهم آنها بشرح زیر خلاصه میشود :

۱ - اشکالات داخلی و محلی که مربوط به بريك از کشورهای این منطقه میباشد . عراق که بواسطه موقعیت خاص طبیعی با مردمی از